

KRZYSZTOF LEŚNIEWSKI

INSPIRUJĄCY WPŁYW PATRIARCHY BARTŁOMIEJA I
NA ENCYKLIKĘ *LAUDATO SI'*

THE INSPIRING IMPACT OF PATRIARCH BARTHOLOMEW I
ON THE ENCYCLICAL LETTER *LAUDATO SI'*

Abstract. Ecumenical Patriarch Bartholomew I has undertaken various activities in order to protect the environment. In the article, he was depicted as the hierarch of the Orthodox Church, who is particularly friendly to all creatures. He has been recognized internationally due to his contribution in developing ecological programs, chairing Pan-Orthodox gatherings and international symposia, and organizing interdisciplinary seminars. The purpose of these activities is to seek solutions to the most pressing problems relating to the environment. For more than two decades, he has organized “green symposia on the water.” In these important meetings participate Orthodox believers and the faithful of other Christian Churches, as well as scientists, environmentalists, journalists and politicians. The aim of these interdisciplinary symposia is to search for possible activities to the world in which we live, in order to save it for future generations. Patriarch Bartholomew’s significant contribution is also calling for a closer relationship between science and theology. Pope Francis in the Encyclical Letter *Laudato Si'* appreciates various forms of ecological activities of “the Green Patriarch” and also refers to the problems related to the protection of the environment undertaken by him. It therefore seems to be reasonable to assert that various actions of the Ecumenical Patriarch Bartholomew I have had an inspiring impact on the emergence of the ecological encyclical of the Roman Catholic Church.

Key words: Patriarch Bartholomew I; “the Green Patriarch”; Pope Francis; Encyclical Letter *Laudato Si'*; environment; ecology; “Green Symposia on the Water”; ecumenism.

6 sierpnia 2015 r., a więc dniu liturgicznego świętowania Przemienienia Pańskiego, Patriarcha Ekumeniczny Bartłomiej I został uhonorowany kolej-

Dr PIOTR KOPIEC – teolog ekumenista i socjolog, adiunkt Katedry Teologii Protestanckiej KUL, interesuje się teologią protestancką, zwłaszcza współczesną, oraz procesami społecznymi i kulturowymi związanymi z epoką ponowoczesną; adres do korespondencji – e-mail: pkopiec@kul.pl

ną nagrodą, będącą uznaniem Jego wieloletnich działań na rzecz środowiska naturalnego. „The Steward of Creation Award” ufundowana została przez Narodową Religijną Kolicję Troski o Stworzenie (the National Religious Coalition on Creation Care), amerykańską organizację interreligijną, która regularnie przedstawia problemy środowiska naturalnego przez Kongresem USA, Białym Domem i innymi agendami rządu USA¹. W okolicznościowej mowie Patriarcha nawiązał do ewangelicznej perykopy przedstawiającej Przemienienie Jezusa na Górze Tabor, wskazując, że poprzez to wyjątkowe i symboliczne wydarzenie w życiu Jezusa została objawiona chwała Boża, która nie tylko była obecna na Jego obliczu: „wygląd Jego twarzy się odmienił” (Łk 9,29), gdyż „zajaśniała jak słońce” (Mt 17,2), ale również na Jego szatach, gdyż „Jego odzienie stało się lśniaco białe” (Łk 9,29), „białe jak światło” (Mt 17,2). Zdaniem Patriarchy Bartłomieja święto Przemienienia Pańskiego jest czasem „uroczystej celebracji pięknej i obfitej obecności Energii Bożych, które promieniają w całym stworzeniu”. Właśnie z tego powodu każdego roku 6 sierpnia w cerkwiach błogosławione są pierwociny winnic jako znak wdzięczności Bogu za dar winogron i wina, pokarmu i napoju. Chrześcijańska Dobra Nowina podkreśla tę samą radość i blask, który przenika całe stworzenie. Liturgiczna i ikonograficzna tradycja chrześcijaństwa wschodniego objawia, że Przemienienie Pana na Górze Tabor miało wpływ na całe stworzenie i każda jego cząstka została ogarnięta, podniesiona i rozświetlona obecnością i mocą Boga. Powyższe słowa Patriarchy stanowią dobrą ilustrację jego wrażliwości na każde stworzenie i całą rzeczywistość stworzoną, którą zaczerpnął z duchowego nauczania prawosławia o świętości i pięknie całego stworzenia. Ten wybitny hierarcha chrześcijański od wielu lat jest zaangażowany w promowanie ekologicznej świadomości we współczesnym świecie. We wszystkim, co mówi i co czyni, stara się zachowywać „interreligijne i interdyscyplinarne podejście”, gdy jedynie poprzez wspólne dążenia jest możliwe osiągnięcie istotnych dla środowiska naturalnego zmian, aby nasz świat był również domem dla przyszłych pokoleń. Patriarcha ma świadomość, że świat jest nie tylko „darem od Boga”, ale również jest „wyzwaniem dla ludzkości”. Niestety prawdą jest, że środowisko naturalne było źle traktowane i jego zasoby były nadmiernie eksploatowane, co doprowadziło do przykrych konsekwencji. Doświadczamy ich nie tylko „w powietrzu, którym oddychamy; w wodzie, którą pijemy; w pożywieniu, które konsumujemy; w emocjonalnych i fizycz-

¹ *Ecumenical Patriarch Bartholomew I Decorated with the Steward of Creation Award*, http://www.spc.rs/eng/ecumenical_patriarch_bartholomew_decorated_steward_creation_award (dostęp: 24.08.2015).

nych problemach zdrowotnych, ale również w naszych wzajemnych relacjach, zarówno na poziomie lokalnym, jak i regionalnym, państwowym, jak i globalnym”². Jak łatwo zauważyć, Bartłomiej I w podejściu do świata stworzonego kieruje się, z jednej strony, wdzięcznością dla jego Stwórcy, a z drugiej strony jest głęboko zatroskany o to, co się z nim dzieje obecnie oraz o jego przyszłość.

Ta troska o świat stworzony przez Boga szczególnie wyrażana jest przez różnego rodzaju aktywności Patriarchy, których celem jest zachowanie środowiska naturalnego. Bartłomiej I nie ogranicza się jedynie do działań ekologicznych, lecz wiele wysiłku poświęca również problematyce wolności religijnej oraz praw i godności człowieka. Zastąpił jako „Człowiek Dialogu i Nadziei” poprzez swą ofiarną i niezwykle trudną służbę Kościołowi, jedności wszystkich chrześcijan oraz dialogowi z innymi religiami i współczesnym światem. Dokonania na tych polach stanowiły podstawę „Uchwały Senatu Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II z dnia 24 czerwca 2010 roku do nadania Jego Świątobliwości Bartłomiejowi I – Arcybiskupowi Konstantynopola, Nowego Rzymu i Patriarsze Ekumenicznemu tytułu doktora *honoris causa* KUL”³. W Polsce w ten sam sposób został w 1998 r. uhonorowany również przez Chrześcijańską Akademię Teologiczną w Warszawie. Te dwa polskie doktoraty *honoris causa* Patriarchy Bartłomieja dobrze wpisują się w ogólną liczbę ponad trzydziestu doktoratów honorowych przyznanych temu wybitnemu hierarsze prawosławnemu przez uniwersytety i szkoły teologiczne z całego świata.

PATRIARCHA PRZYJAZNY WSZYSTKIM STWORZENIOM

Patriarcha Bartłomiej zyskał w świecie wyjątkową pozycję ze względu na tworzenie programów ekologicznych, organizowanie panprawosławnych spotkań oraz międzynarodowych sympozjów i interdyscyplinarnych seminariów, w ramach których podejmowana jest dyskusja nad najbardziej palącymi problemami dotyczącymi środowiska naturalnego⁴. Prawdopodobnie

² *Address by His All-Holiness Ecumenical Patriarch Bartholomew on Receiving the 2015 Steward of Creation Award* (Prinkipos, August 6, 2015), <https://www.patriarchate.org/-/address-by-his-all-holiness-ecumenical-patriarch-bartholomew-on-receiving-the-2015-steward-of-creation-award?inheritRedirect=true> (dostęp: 24.08.2015).

³ *Uchwała Senatu Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II z dnia 24 czerwca 2010 r. w sprawie nadania tytułu doktora honoris causa KUL Jego Świątobliwości Bartłomiejowi I, Arcybiskupowi Konstantynopola, Nowego Rzymu i Patriarsze Ekumenicznemu (698/V/1)*, w: *Katolicki Uniwersytet Jana Pawła II, Jego Świątobliwość Bartłomiej I Patriarcha Ekumeniczny – Doktor honoris causa. Lublin 20 sierpnia 2010 r.*, Lublin 2010, s. 5.

⁴ Por. J. CHRYSsavGIS, *Introduction*, w: *On Earth as in Heaven. Ecological Vision and Initiatives of Ecumenical Patriarch Bartholomew*, red. J. Chryssavgis, New York, NY 2012, s. 1.

w historii chrześcijaństwa żaden inny hierarcha nie miał tak wielkiego wkładu w propagowanie znaczenia zagadnień ekologicznych, czyniąc je centrum swej osobistej i kościelnej uwagi. W docenieniu zasług Patriarchy na rzecz zachowania środowiska naturalnego już w 1997 r. zyskał przydomek „Zielonego Patriarchy” (ang. *the Green Patriarch*)⁵. Warto przypomnieć, że w czerwcu 2002 r. Bartłomiej I otrzymał „the Sophie Prize”, najcenniejszą nagrodę za zasługi na rzecz ekologii i zachowania środowiska naturalnego. W uzasadnieniu powodów przyznania tej nagrody wskazano:

- ◆ Pionierskie wysiłki Patriarchy w łączeniu wiary ze środowiskiem, przypominające wszystkim ludziom wiary o ich bezpośredniej odpowiedzialności za ochronę ziemi.
- ◆ Duchowe i praktyczne przewodnictwo Patriarchy w kwestiach środowiska, w celu podniesienia świadomości ekologicznej 300 milionów wiernych Kościoła prawosławnego na całym świecie oraz stawiające wyzwanie religijnym przywódcom wszystkich wiar, aby czynili to samo.
- ◆ Niestrudzone wysiłki Patriarchy, aby zwrócić uwagę zarówno na prawa, jak i na zobowiązania, poprzez krytykę zarówno nadmiernej konsumpcji krajów pierwszego świata, a także brak sprawiedliwości, która powoduje narastającą nierówność w krajach rozwijających się⁶.

Patriarcha Bartłomiej, idąc śladami swego wielkiego poprzednika, a mianowicie Patriarchy Dymitra, rozwija wiele bardzo owocnych relacji z politykami, głowami państw, naukowcami i ludźmi biznesu, których podstawą jest wspólna troska i odpowiedzialność za świat. Jest powszechnie uznanym faktem, że „Zielony Patriarcha” inspirowa do podejmowania pro-ekologicznych działań zarówno międzynarodowe organizacje i korporacje, jak i ludzi z różnych państw, niezależnie od ich przynależności kulturowej czy religijnej⁷.

Ważnym świadectwem ekologicznej odpowiedzialności za cały stworzony świat są encykliki Bartłomieja z okazji początku roku kościelnego, który w Kościele prawosławnym celebrowany jest jako święto indyktu w dniu 1 września. „Zielony Patriarcha”, kontynuując dzieło Patriarchy Dymitra, poprzez te oficjalne dokumenty Patriarchatu Ekumenicznego nawołuje do modlitwy o zachowanie i ochronę świata stworzonego⁸. Jest bowiem głęboko

⁵ Po raz pierwszy przydomek „Zielony Patriarcha” w odniesieniu do Bartholomeosa został użyty w „Time Magazine” (May 1997), a potwierdzony formalnie przez byłego wiceprezydenta USA Ala Gore’a. Por. *In the World, Yet Not of the World. Social and Global Initiatives of Ecumenical Patriarch Bartholomew*, red. J. Chryssavgis, New York, NY 2010, s. 46.

⁶ J. CHRYSSEAVGIS, *Introduction*, w: *On Earth as in Heaven*, s. 9.

⁷ *In the World, Yet Not of the World*, s. 46.

⁸ J. CHRYSSEAVGIS, *Introduction*, w: *Cosmic Grace, Humble Prayer*, s. 12.

przekonany, że drogą Kościoła jest pomoc ludziom w byciu w dialogu z naturą. Aby to było możliwe, niezbędna jest modlitwa o ochronę środowiska naturalnego, ponieważ środowisko naturalne nie jest dla niego zagadnieniem politycznym czy technologicznym, lecz religijnym i duchowym⁹. Z tego też względu używa „politycznie niepoprawnego” języka, mówiąc o centralnym miejscu bytu ludzkiego pośród stworzenia¹⁰. Warto zauważyć, że przemówieniu na otwarcie Sympozjum czarnomorskiego w 1997 r. Patriarcha użył takich określeń, jak: „środowisko jako dom”, „ludzkość i natura”, „asceza”, „konsumpcja i rola religii”¹¹, a w przemówieniu w czasie Szczytu w sprawie Religii i Zachowania Środowiska w Atami (Japonia) przedstawił koncepcję stworzenia w religiach abrahamicznych, podkreślając relację człowieka do środowiska z chrześcijańskiego punktu widzenia¹². Bazując na antropologii chrześcijańskiej, Patriarcha wskazuje, że świat przyrody jest związany z ludźmi, a ludzie ze światem przyrody: „Podwójna natura istnienia osoby ludzkiej, która składa się z ciała i duszy, czy materii i ducha, zgodnie z «bardzo dobrą» i stwórczą wolą Boga, wymaga współpracy ludzkości (ang. *human-kind*) ze światem stworzonym (ang. *nature*), osobą i środowiskiem naturalnym (ang. *environment*). Bez tej zgodności środowisko naturalne nie jest w stanie służyć ludzkości według swego przeznaczenia ani też ludzkość nie jest w stanie zapobiec naruszeniu naturalnej równowagi i utracie naturalnej harmonii, którą Bóg dla nas stworzył”¹³. Czerpiąc z mądrości Ojców Kościoła, a także liturgicznych, teologicznych i duchowych skarbów prawosławia, stara się pomóc ludziom w lepszym rozumieniu istoty problemu ekologicznego. W swoim nauczaniu Patriarcha nie rezygnuje z istotnych dla chrześcijaństwa wschodniego pojęć teologicznych, lecz wyjaśnia je, aby stały się zrozumiałe dla współcześnie żyjących ludzi. Jednym z takich pojęć jest ikona – obraz (gr. εἰκών [*eikōn*]). Pojęcie to ma wielkie znaczenie symboliczne i ontologiczne, gdyż każdy człowiek został stworzony na „obraz

⁹ Cf. *Introductory Address at the Opening Session of the Third International Symposium: The Danube: A River of Life*, Bulgaria, October 17, 1999, w: *In the World, Yet Not of the World*, s. 218-223.

¹⁰ Por. PATRIARCH BARTHOLOMEW, *Encyclicals for September 1st* (1993, 1995, 1997, 1998, 2001), w: TENŻE, *Address to the Summit on Religions and Conservation*, Atami, Japan, April 5, 1995. Patriarcha Bartłomiej przedstawia koncepcje stworzenia w religiach abrahamicznych, wskazując na relację ludzkości do środowiska naturalnego oraz przedstawiając zasady chrześcijańskiej wizji świata. Por. *In the World, Yet Not of the World*, s. 272-280.

¹¹ PATRIARCH BARTHOLOMEW, *Address at the opening of the Black Sea symposium*, September 20, 1997, por. *Cosmic Grace, Humble Prayer*, s. 174-178.

¹² TENŻE, *Address to the Summit on Religions and Conservation*, s. 272-280.

¹³ TENŻE, *Encyclical for September 1, 2001*, w: *Cosmic Grace, Humble Prayer*, s. 55-56.

(czy ikonę)” i podobieństwo Boga” (Rdz 1,26)¹⁴. Samo stworzenie jest podobne do ikony¹⁵. Możemy kontemplować Boga Stwórcę poprzez ikonę stworzonego świata, ale nie powinniśmy oddawać czci stworzeniu, gdyż jeśli będziemy to czynić, to świat stworzony zostanie zredukowany z poziomu ikony do poziomu bożka¹⁶.

„Zielony Patriarcha” ukazuje wartość środowiska naturalnego, podkreślając, że jest ono bezpośrednio związane z sakramentalnym wymiarem życia i świata. Od wieków w prawosławiu postrzega się środowisko naturalne z punktu widzenia duchowości i teologii. Jedynie bowiem poprzez duchowe okulary można integralnie postrzegać środowiska naturalne, zauważając zarówno jego piękno, jak i braki. Dzięki temu można zobaczyć, poprawnie zrozumieć i znaleźć rozwiązanie dla takich, bardzo ważnych problemów, jak: zagrożenia dla łowisk oceanicznych, zanik terenów podmokłych, dewastacje raf koralowych, zabijanie dzikich zwierząt czy wyniszczanie roślinności na świecie¹⁷. Zdaniem Patriarchy Bartłomieja wszystkie szkody w środowisku naturalnym wyraźnie odzwierciedlają duchowe problemy ludzkości, sposób bowiem, w jaki odnosimy się do rzeczy materialnych, bezpośrednio objawia naszą relację do Boga. To dotyczy zarówno poszczególnych osób, jak i wspólnot czy społeczeństw. Od rozumienia zatem osoby ludzkiej zależy wizja świata i środowiska naturalnego. A jeśli tak, to refleksja antropologiczna jest koniecznym warunkiem wstępnym do rozumienia świata stworzonego. W pewnym sensie powinniśmy traktować świat stworzony jako księgę, szeroko otwartą do czytania przez wszystkich, albowiem „Każda roślina, każde zwierzę, i każdy drobnoustrój opowiada nam swoją opowieść, odkrywa tajemnicę i wskazuje na niezwykłą harmonię i równowagę, które są współzależne i dopełniające się”¹⁸.

Od kilkudziesięciu już lat Patriarchat Ekumeniczny jest bardzo głęboko zaangażowany w różnorodne rodzaje aktywności koncentrujące się na zachowaniu środowiska naturalnego. Istotą tych aktywności jest łączenie teologii z ontologią i wskazywanie, że istnieje znaczenie więcej ciągłości między sferą naturalną i sferą nadprzyrodzoną niż nieciągłości. Wynika to z nauczania Kościoła prawosławnego o naturze (gr. φύσις [*physis*]) i stwo-

¹⁴ J. CHRYSOAVGIS, *Introduction*, w: *Cosmic Grace, Humble Prayer*, s. 17.

¹⁵ Por. PATRIARCH BARHOLOMEW, *Address during the environmental symposium in Santa Barbara*, November 8, 1997, w: *Cosmic Grace, Humble Prayer*, s. 186-191.

¹⁶ J. CHRYSOAVGIS, *Introduction*, w: *Cosmic Grace, Humble Prayer*, s. 17.

¹⁷ HIS ALL HOLINESS ECUMENICAL PATRIARCH BARTHOLOMEW, *Encountering the Mystery. Understanding Orthodox Christianity Today*, New York, NY 2008, s. 89.

¹⁸ Tamże, s. 91.

rzeniu (gr. κτίσις [*ktisis*]), które „z upragnieniem oczekuje objawienia się synów Bożych” (Rz 8,19) i wyzwolenia „z niewoli zepsucia, by uczestniczyć w wolności i chwale dzieci Bożych” (Rz 8,21)¹⁹.

PATRIARCHA ZAPRASZAJĄCY DO UDZIAŁU W „ZIELONYCH SYMPOZJACH NA WODZIE”

Ponad dwadzieścia lat temu, a dokładnie w 1994 r., Patriarcha Bartłomiej powołał do istnienia Religijny i Naukowy Komitet (ang. *the Religious and Scientific Committee*), jako organ, którego zasadniczym celem miało być przygotowywanie i przeprowadzanie międzynarodowych, interdyscyplinarnych i interreligijnych sympozjów ukierunkowanych na problematykę związaną ze środowiskiem naturalnym. W oparciu o badania naukowe nad stanem rzek i mórz na całym świecie Religijny i Naukowy Komitet miał proponować tematy poszczególnych sympozjów²⁰. W celu zapewnienia skuteczności w nazywaniu i rozwiązywaniu problemów środowiska naturalnego, „Zielony Patriarcha” zaprasza na „zielone sympozja” nie tylko wiernych prawosławnych, lecz i innych chrześcijan, jak również przedstawicieli innych wielkich religii świata, naukowców, ekologów, dziennikarzy oraz politycznych decydentów. Każde z dotychczas organizowanych sympozjów miało miejsce w jakimś bardzo szczególnym miejscu i ze względu na doniosłość podejmowanej problematyki zwracało uwagę całego świata na los danej rzeki czy morza. Dotychczas miały miejsce sympozja na Morzu Egejskim (1995), na Morzu Czarnym (1997), na rzece Dunaj (1999), na Morzu Adriatyckim (2002), na Morzu Bałtyckim (2003), na rzece Amazonce (2006) oraz na Morzu Arktycznym (2007).

I Sympozjum „Revelation and the Environment” („Objawienie i środowisko”) odbyło się we wrześniu 1995 r. Było ono wspólną inicjatywą Patriarchy Bartłomieja i księcia Filipa z okazji 1900 rocznicy powstania Apokalipsy św. Jana Apostoła. W ramach sympozjum miała miejsce głęboka refleksja nad przedstawioną w ostatniej księdze Nowego Testamentu wizją grzechu oraz niszczącego wpływu człowieka na ziemię i morza, zwłaszcza w odniesieniu do zatrucia wodnego środowiska naturalnego. Uczestnicy sympozjum, płynąc statkiem po Morzu Egejskim, mogli na własne oczy zobaczyć negatywne skutki zanieczyszczenia wód morskich. W ożywionej

¹⁹ Por. ECUMENICAL PATRIARCH BARTHOLOMEW, *In the World, Yet Not of the World*, s. 45-46.

²⁰ J. CHRYSAVGIS, *Introduction*, w: *On Earth as in Heaven*, s. 10.

dyskusji istotne były zarówno argumenty teologiczne, jak i zaczerpnięte z nauk ścisłych. Bardzo mocno podkreślano, że zatrucie mórz i wód śródlądowych stanowi zagrożenie dla przetrwania naszej planety. Postulowano też konieczność wypracowania wspólnego języka, za którego pomocą będzie możliwe przezwyciężenie izolacji nauk ścisłych do teologii.²¹

II Sympozjum „The Black Sea in Crisis” („Morze Czarne w kryzysie”) miało miejsce we wrześniu 1997 r. Tym razem Patriarcha Bartłomiej wspólnie z Prezydentem Komisji Europejskiej Jacques’em Santerem zaprosił naukowców różnych dziedzin do dokonania studium konkretnego przypadku (ang. *a concrete case study*), odnoszącego się bezpośrednio do stanu wód Morza Czarnego. Statek, na którym odbywało się sympozjum, wpływał do portów w krajach basenu Morza Czarnego. Podejmowano dyskusję na tematy środowiska naturalnego nie tylko z lokalnymi przywódcami religijnymi i działaczami ekologicznymi, ale również z miejscowymi naukowcami i politykami. Sympozjum to zaowocowało konferencją Ekologicznego Instytutu Halki (ang. *the Halki Ecological Institute*), zorganizowaną w czerwcu 1999 r., której celem było promowanie szerszej regionalnej współpracy i edukacji ekologicznej, aby w coraz to większym stopniu przemieniać teorię w praktykę poprzez interdyscyplinarny dialog ekologiczny²².

III Sympozjum „River of Life” („Rzeka życia”) zorganizowane zostało w październiku 1999 r. na rzece Dunaj. Pod auspicjami Patriarchy Bartłomieja i Romano Prodi, ówczesnego Prezydenta Komisji Europejskiej, uczestnicy sympozjum płynęli statkiem po Dunaju od miasta Passau w Niemczech aż do delty tej rzeki, która wpada do Morza Czarnego na Ukrainie. W wyniku militarnego i etnicznego konfliktu w byłej Jugosławii stan wód Dunaju osiągnął wtedy stan krytyczny. W nie lepszym stanie było również środowisko naturalne wzdłuż brzegów tej rzeki. W ramach obrad sympozjum na Dunaju skoncentrowano się zwłaszcza na ekologicznych skutkach wojny oraz wpływie uprzemysłowienia i rozwoju miast na środowisko naturalne²³.

IV Sympozjum „The Adriatic Sea – a Sea at Risk, a Unity of Purpose” („Morze Adriatyckie – morze zagrożone, jedność celu”) tak jak poprzednie również było wspólną inicjatywą Patriarchy Ekumenicznego i Romano Pro-

²¹ *Aegean Sea 1995*, <http://www.rsesymposia.org/more.php?pcatid=50&catid=88> (dostęp: 9.10.2015).

²² Por. J. CHRYSAVGIS, *Introduction*, w: tenże (ed.), *On Earth as in Heaven. Ecological Vision and Initiatives of Ecumenical Patriarch Bartholomew*, s. 11.

²³ Por. *Danube River 1999*, <http://www.rsesymposia.org/more.php?pcatid=48&catid=86> (dostęp: 9.10.2015).

diego. Statek, na którym w czerwcu 2002 r. debatowali zaproszeni goście, płynął od portu Durres w Albanii do Wenecji we Włoszech. Dominującym tematem była kwestia implementacji zasad i wartości ekologicznych zarówno w krajach zamożnych, jak i w krajach biednych. Podczas ceremonii zamknięcia sympozjum 10 czerwca 2002 r. Patriarcha Bartłomiej i Papież Jan Paweł II podpisali dokument dotyczący etyki środowiskowej (ang. *environmental ethics*). Ten pierwszy wspólny dokument ekologiczny Patriarcha Ekumeniczny podpisał w weneckim Palazzo Ducale, Papież Jan Paweł II zaś sygnował go poprzez połączenie satelitarne z Watykanu. W dokumencie obydwaj zwierzchnicy Kościołów wskazali, że ochrona środowiska naturalnego jest moralnym i duchowym obowiązkiem wszystkich ludzi ze względu na dobro przyszłych pokoleń²⁴. The Baltic Sea – A Common Heritage, a Shared Responsibility Baltic Sea – A Common Heritage” („Morze Bałtyckie – wspólne dziedzictwo, wspólna odpowiedzialność”) odbyło się w czerwcu 2003 r. Tym razem statek popłynął z Gdańska do Kaliningradu, a następnie do Tallina i Helsinek, by zakończyć swój rejs w Sztokholmie. Podczas obrad sympozjum szczególnie istotny stał się problem skażenia zarówno Bałtyku, jak i jego linii brzegowej. Dziewięć państw bałtyckich jest zróżnicowanych pod względem zasobów naturalnych, rozwoju gospodarki, a także struktur społecznych i wyznań religijnych. Choć po zakończeniu zimnej wojny rozpoczął się proces korzystnych zmian politycznych, ekonomicznych, społecznych i kulturowych, które zintensyfikowane zostały poprzez wejście większości państw bałtyckich do Unii Europejskiej, to jednak ciągle jest wiele do zrobienia, aby chronić Morze Bałtyckie przed różnego rodzaju dewastacją. Tak jak w przypadku III i IV „zielonych sympozjów”, także Sympozjum bałtyckiemu patronował Romano Prodi. W czasie sympozjum rozważano zarówno problematykę historyczną, jak i wyzwania ekologiczne oraz społeczne obecne w tym regionie. Bezpośrednim rezultatem sympozjum była konferencja dotycząca Morza Północnego („The North Sea Conference”), współorganizowana przez Patriarchat Ekumeniczny i luterański Kościół Norwegii²⁵.

VI Sympozjum „The Amazon – Source of Life” („Amazonia – źródło życia”) miało miejsce w czerwcu 2006 r. na rzece Amazonce. Szczególnym patronatem objął je Kofi Annan, sekretarz generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych. Uczestnicy sympozjum wypłynęli statkiem z portu Manaus, zatrzymując się w Santarem i Jou. Specjalna ceremonia poświęcenia wody

²⁴ Por. J. CHRYSOAVGIS, *Introduction*, w: *On Earth as in Heaven*, s. 12-13.

²⁵ Por. *Baltic Sea 2003*, <http://www.rsesymposia.org/more.php?pcatid=46&catid=70> (dostęp: 9.10.2015).

przez Patriarchę Bartłomieja oraz rdzennych przywódców religijnych odbyła się u początku Amazonki, czyli połączenia się rzek Negro i Solimões, w miejscu nazywanym „Połączeniem wód”. Miejsce to zdumiewa swym pięknem, gdyż dochodzi w nim do połączenia się wód rzeki Negro, które są ciemne i ciepłe, z wodami rzeki Solimões, które są jasne i zimne²⁶. Oprócz interdyscyplinarnych debat naukowych uczestnicy sympozjum mieli możliwość udziału w kilku wycieczkach do Jau Reserve i Mamiraua oraz nad jezioro Piranha, jak również poznania środowiska naturalnego wzdłuż rzeki Amazonka. We wnioskach z sympozjum bardzo mocno podkreślano, że problemy środowiska naturalnego Amazonii mają wymiar nie tylko lokalny, lecz również globalny²⁷.

VII Sympozjum „The Arctic – Mirror of Life” („Arktyka – zwierciadło życia”) odbyło się we wrześniu 2007 r. pod wspólnym patronatem Patriarchy Bartłomieja, prezydenta Komisji Europejskiej José Manuela Barroso oraz byłego sekretarza generalnego ONZ Kofi Annana. W czasie sympozjum obrady były skoncentrowane wokół problematyki dotyczącej Ziemi jako „jednej żywej planety” (*One Living Planet*) oraz zniszczenia arktycznego ekosystemu. We wnioskach z sympozjum wskazano, że nasza planeta jest wyjątkowa, ponieważ jest przyrodziana w „złożoną sieć życia” (ang. *a complex web of life*). Zniszczenie lub zakłócenie w jednym miejscu Ziemi ma wpływ na całość. Szkodliwa działalność człowieka jest widoczna w całej biosferze. W celu odwrócenia procesu zniszczeń należy zmienić relację do ziemi, stosując się do zasad współzależności, które są wspólne zarówno dla religii, jak i dla nauki. Ze względu na zagrożenia naszej planety trzeba wypracować nowe paradygmaty myślenia o środowisku²⁸.

VIII Sympozjum „Restoring Balance – The Great Mississippi River” („Przywracając równowagę – wielka rzeka Mississippi”) miało miejsce w Nowym Orleanie w październiku 2009 r. Jego tematem przewodnim były bezpośrednio skutki huraganu Katrina na poziomie regionalnym. Zastanawiano się również nad wpływem globalnych korporacji, zajmujących się wydobywaniem oraz przetwórstwem ropy naftowej na Zatokę Perską i Zatokę

²⁶ Por. A. BELUCO, P. KROEFF DE SOUZA, *Energy at the Junction of the Rivers Negro and Solimões, Contributors of the Amazon River, in the Brazilian Amazon*, „International Scholarly Research Notices” Volume 2014 (2014), Article ID 794583, <http://dx.doi.org/10.1155/2014/794583> (dostęp: 9.10.2015).

²⁷ Por. *Amazon River 2006*, <http://www.rsesymposia.org/more.php?catid=62&pcatid=45> (dostęp: 9.10.2015).

²⁸ Por. *Arctic Ocean 2007*, <http://www.rsesymposia.org/more.php?catid=170&pcatid=162> (dostęp: 9.10.2015).

Meksykańską. Istnieje bowiem napięcie między korzyściami ekonomicznymi produkcji petrochemicznej a prawami tych, którzy żyją na terenach zagrożonych skażeniem środowiska. Badane były również etyczne aspekty problematyki ekologicznej, uwzględniając zaangażowanie chrześcijaństwa i innych religii²⁹.

Zaplanowane na 2010 r. IX Sympozjum „Flows of Life: The Delta of the Nile and Africa” („Strumienie życia – Delta Nilu & Afryka”) dotychczas się nie odbyło. Jego celem mają być wyzwania związane z globalnym ociepleniem, a zwłaszcza problemy środowiska naturalnego w Delcie Nilu i w całej Afryce. Dyskutowane będą skutki zmian klimatycznych w odniesieniu do ładu i wody ze szczególnym uwzględnieniem bioróżnorodności. Ponadto refleksja naukowa nad środowiskiem naturalnym powiązana będzie z rolą środków masowego przekazu, problematyką odpowiedzialności mężczyzn i kobiet w społeczeństwach, przeludnienia i migracji oraz afrykańskich i azjatyckich imigrantów przybywających do Europy w celu znalezienia lepszych warunków życia³⁰.

W „zielonych sympozjach na wodzie” specjalnie wybrani uczestnicy spotykają się na posiedzeniach plenarnych, warsztatach i sesjach informacyjnych, prowadzonych przez wybitnych specjalistów z różnych dziedzin³¹. Otwarty i owocny dialog naukowców, teologów, filozofów, polityków, biznesmenów i nauczycieli przyczynia się do tworzenia wspólnej płaszczyzny porozumienia, aby poszukiwać odpowiedzi na wiele pytań związanych ze środowiskiem naturalnym, różnego rodzaju zagrożeniami ekosystemu i kwestiami antropologicznymi. Uznanie faktu, że Bóg w Trójcy Przenajświętszych Osób jest Stwórcą nieba i ziemi, umożliwia pogłębione spojrzenie na ekosferę i istnienie człowieka³². Sympozja organizowane przez Patriarchę Bartłomieja stanowią bardzo ważną inicjatywę chrześcijańską, dzięki której nie tylko analizowane są w interdyscyplinarny sposób problemy współczesnego świata, ale również wspólnie wypracowywane są wskazania, co czynić aby świat w którym żyjemy, ocalał dla przyszłych pokoleń.

²⁹ Por. J. CHRYSOAVGIS, *Introduction*, w: *On Earth as in Heaven*, s. 14-15.

³⁰ Por. *Delta of the Nile & Africa*, <http://www.rsesymposia.org/more.php?catid=182&pcatid=181> (dostęp: 9.10.2015).

³¹ Por. J. CHRYSOAVGIS, *Introduction*, w: *Cosmic Grace, Humble Prayer*, s. 7-8.

³² PATRIARCH BARHOLOMEW, *Address to the Plenary Assembly of the European Parliament in Brussels*, September 24, 2008, w: ECUMENICAL PATRIARCH BARTHOLOMEW, *In the World, Yet Not of the World*, s. 166.

PATRIARCHA INSPIRUJĄCY DO BLIŹSZEJ RELACJI
MIĘDZY NAUKAMI ŚCISŁYMI A TEOLOGIĄ

Choć Patriarcha Bartłomiej ma świadomość, że wielu naukowców, polityków i przedstawicieli władz uwzględnienie przesłanek teologicznych w rozwiązywaniu problemów ekologicznych traktuje jako coś paradoksalnego czy ekscentrycznego, to jednak wytrwale stara się ich przekonywać, że ekologia powinna mieć odniesienia do kosmologii i antropologii teologicznej. Ochrona środowiska naturalnego wymaga interdyscyplinarnej współpracy. Jeśli chcemy na Ziemi przetrwać jako rasa ludzka, to nie jest wystarczające traktowanie ekologii jako jednej z nauk przyrodniczych. Konieczne jest bowiem postawienie pytania: dlaczego człowiek niszczy środowisko naturalne? czy dlatego, że czuje się despotycznym panem stworzenia i kieruje nim jakieś irracjonalne samozadowolenie? Zdaniem Patriarchy człowiek „niszczy środowisko naturalne, starając się korzystać z natury w celu zapewnienia sobie jak największej wygody i komfortu w życiu codziennym”³³. Nie jest wystarczające odwołanie się do racjonalnego ograniczenia eksploatacji środowiska naturalnego w celu zapewnienia zasobów naturalnych dla przyszłych pokoleń. Ze względu na wynikający z natury człowieka egocentryzm, większość ludzi nie jest gotowa do akceptacji stanu, w którym będą pozbawieni komfortu i wygody życia. Zmiana takiej postawy wobec środowiska naturalnego wymaga zmiany teologicznej wizji świata. Tylko dzięki przemianie umysłu pod wpływem Słowa Bożego możliwe staje się pojmowanie świata jako stworzenia Bożego.

„Zielony Patriarcha” podkreśla, że monoteistyczne tradycje religijne kryją w sobie wielką mądrość, sprowadzającą się do prawdy o tym, że „korzystanie ze świata przez ludzi wyraża praktyczną relację między człowiekiem a Bogiem, gdyż Bóg daje, a człowiek otrzymuje dobra naturalne jako dar Boskiej miłości”³⁴. Z tego też względu powinniśmy wprowadzić w życie niezbędne zmiany, mające na celu pogłębione rozumienie znaczenia materii oraz świata. Aby taka zmiana mogła się dokonać, niezbędne jest korzystanie z takich ontologicznych kategorii (używanych w ramach filozofii i teologii), jak: osoba (gr. προσώπον [*prosōpon*], ύπόστασις [*hypostasis*]), energia (gr. ενεργεία [*energeia*]) i istota (gr. οὐσία [*ousia*]). Jeśli weźmiemy pod uwagę ontologiczną treść kategorii „energia”, to stanie się oczywiste, że ontologiczny „początek” świata (i materii) powinny być przypisane osobowemu

³³ PATRIARCH BARHOLOMEW, *Address to the Summit on Religions and Conservation*, s. 273.

³⁴ Tamże, s. 274.

Bogu. „Energie” objawiają osobową odmienność (ang. *otherness*) czy też inność Boga, którego istota jest całkowicie różna od istoty materii. Warto pamiętać, że teza o utożsamieniu materii z energią była głoszona przez chrześcijaństwo wschodnie piętnaście wieków przed przyjęciem teorii kwantowej, tak oczywistej dla współczesnej fizyki. Dla teologii palamickiej było bowiem czymś oczywistym, że materia jest stworzonym skutkiem niestworzonej Boskiej energii. Tylko wtedy, gdy ludzie zaakceptują prawdę o tym, że materia i cała natura czy też przyroda jest dziełem osobowego Boga, możliwa będzie radykalna zmiana postaw w traktowaniu środowiska naturalnego. A wtedy łatwiej będzie skoncentrować wysiłki w celu stworzenia odpowiedzialnej relacji między człowiekiem a rzeczywistością stworzoną³⁵. Człowiek mający świadomość, że świat jest dziełem Boga, nie dąży do panowania nad nim, lecz stara się być jego zarządcą i gospodarzem, a także Bożego stworzenia³⁶. Akceptacja prawdy, że świat został stworzony przez osobowego Boga otwiera drogę do chrześcijańskiej koncepcji Boga w Trójcy i wydarzenia Zmartwychwstania Jezusa Chrystusa. Chrześcijanie powinni świadczyć, że wiara w Boga w Trójcy Przenajświętszych Osób w połączeniu z wiarą w Zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa nadaje im tożsamość naznaczoną przez wolność i miłość. Szczególnie w prawosławiu Zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa traktowane jest jako największy cud w dziejach świata. Ten cud, jak naucza Patriarcha Bartłomiej, stanowi wezwanie do uznania, że w ludziach i wokół nich jest obecna ciemność, której źródłem są demony, jak również, że każdy człowiek ponosi odpowiedzialność, jeśli nie przyczynia się do wykorzeniania cierpienia w świecie (por. Rz 8,18-25). Prawda o Zmartwychwstaniu jest źródłem chrześcijańskiej nadziei i światła, które daje prosty dostęp do prawdy, że trzeba poważnie traktować rzeczywistość zła, aby wyznaczyć, że „zadajemy ból naszym bliźnim w społeczeństwie i w globalnej społeczności oraz nadużywamy i traktujemy w sposób rabunkowy zasoby ziemi”³⁷.

PATRIARCHA TROSZCZĄCY SIĘ O NASZĄ PLANETĘ

Czytając encyklikę *Laudato Si'*, nie sposób nie zauważyć odwołania się do osoby i dzieła Patriarchy Bartłomieja I. Papież Franciszek poświęca

³⁵ Por. tamże, s. 276-279.

³⁶ Por. I. CZACZKOWSKA, *Pomiędzy potopem a tęczą. Ekumeniczne studium integralności stworzenia*, Lublin: RW KUL 1998, s. 128-133.

³⁷ PATRIARCH BARTHOLOMEW, *Invited op-ed*, „Washington Post”, Easter 2008, w: Ecumenical Patriarch Bartholomew, *In the World, Yet Not of the World*, s. 125.

poglądom „Zielonego Patriarchy” dwa punkty, a mianowicie 8 i 9, wstępu encykliki obdarzonego podtytułem „Zjednoczeni wspólną troską”. Miejsce to z pewnością nie jest przypadkowe, gdyż początek encykliki stanowi nawiązanie do myśli o stworzeniu i problematyce ekologicznej czterech papieży, którzy poprzedzali go na Stolicy Piotrowej, a mianowicie: św. Jana XXIII, bł. Pawła VI, św. Jana Pawła II oraz Benedykta XVI. W punkcie 7 papież Franciszek wyjaśnia, że „ten wkład papieży podsumowuje refleksje niezliczonych naukowców, filozofów, teologów i organizacji społecznych, które wzbogaciły myśl Kościoła odnośnie do tych kwestii”³⁸. Następnie, w duchu ekumenicznym, Papież przyznaje, że „obok Kościoła katolickiego także inne Kościoły i Wspólnoty chrześcijańskie [...] rozwinęły głęboką troskę i ceną refleksję na temat tych zagadnień, leżących nam wszystkim na sercu”³⁹. Z pewnością ekumenicznym i doniosłym faktem jest decyzja papieża Franciszka, aby spośród wszystkich niekatolickich hierarchów szczególnie wyróżnić Bartłomieja I, z którym, jak pisze, „dzielimy nadzieję na pełną komunie kościelną”⁴⁰.

Z bogactwa ekologiczno-teologicznego nauczania „Zielonego Patriarchy” w encyklice *Laudato Si'* pojawia się kilka wybranych wątków. Szczególnie zostało wyeksponowane ciągle powtarzane wezwanie Bartłomieja I do „wyrażenia skruchy z powodu braku naszej dbałości o planetę”. To wyrażenie skruchy oddane w języku hiszpańskim przez słowo *arrepienta*, a w języku angielskim przez *to repent*, nie powinno ograniczać się jedynie do działań pokutnych. Oznacza bowiem ono nie tylko żal czy pokutę, lecz również przemianę umysłu (gr. μετανοια [*metanoia*]). Jeśli Patriarcha wzywa do wyrażenia skruchy czy żalu i czynienia pokuty, to używa w tym celu greckiego słowa: μετανοείτε [*metanoiete*], które w pierwszym znaczeniu oznacza przemianę umysłu mocą Słowa Bożego, a dopiero w drugim znaczeniu skruchę, żal czy pokutę. Μετανοια [*metanoia*] odnosi się do człowieka jako osoby stworzonej na obraz i podobieństwo Boże. Osobowy wymiar odpowiedzialności za brak troski o naszą planetę jest jednym z charakterystycznych rysów nauczania Bartłomieja I. Celowo zatem w *Laudato Si'* została zacytowana fraza z *Przesłania* „Zielonego Patriarchy” na Dzień Modlitw o Ochronę Stworzenia, który przypada 1 września, a więc w dniu rozpoczęcia prawosławnego roku kościelnego. Wezwanie do „wyrażenia

³⁸ OJCIEC ŚWIĘTY FRANCISZEK, *Encyklika Laudato Si'. W trosce o wspólny dom*, nr 7, Kraków: Wydawnictwo „m” 2015, s. 8-9.

³⁹ Tamże, nr 7, s. 9.

⁴⁰ Tamże.

skruchy” wynika z rachunku sumienia, dzięki któremu można odkryć, że „każdy z nas w miarę swych skromnych możliwości przyczynia się do małych katastrof ekologicznych”. Jesteśmy więc wezwani do uznania „naszego mniejszego lub większego wkładu w szkody i zniszczenie środowiska” (dosłownie w tekście Patriarchy: „oszczędzenia i zniszczenia środowiska” – w języku angielskim: *to the disfigurement and destruction of creation*)⁴¹. Warto zauważyć, że słowa Bartłomieja I z *Przesłania na dzień 1 września 2012 roku*, zacytowane w encyklice papieża Franciszka, następują po wyjaśnieniu, że „gdy modlimy się do Boga i prosimy o ochronę środowiska naturalnego, to błagamy Go o przemianę mentalności możliwych tego świata (ang. *to change with mindset of the powerfull in the world*) i oświecenie ich, aby nie niszczyli ekosystemu planety z powodów zysku finansowego (ang. *for reasons of financial profit*)”. W tekście swego *Przesłania* „Zielony Patriarcha” wprost stwierdza, że „modląc się o środowisko naturalne (ang. *in praying for the natural environment*), modlimy się o osobistą pokutę/przemianę umysłu (ang. *we are praying for personal repentance*)”, właśnie ze względu na wkład „mniejszy lub większy w szkody i zniszczenie środowiska”. Tam też znalazło się wyjaśnienie, że „wołania oraz błagania Kościoła i nas wszystkich do Boga jako Pana panujących i Władcy wszystkich o odnowienie stworzenia są zasadniczo prośbą o przemianę umysłu nas grzesznych, którzy niszczyliśmy świat zamiast podejmowania działań na rzecz zachowania i podtrzymania jego ciągle kwitnących zasobów w sposób rozsądny i ostrożny (ang. *the invocation and supplication of the Church and us all to God as the Lord of lords and Ruler of all for the restoration of creation are essentially a petition of repentance for our sinfulness in destroying the world instead of working to preserve and sustain its ever-flourishing resources reasonably and carefully*)”⁴².

To wezwanie „Zielonego Patriarchy” do skruchy (gr. *μετάνοια* [*metanoia*]) z powodu niedbałości o naszą planetę zostało wzmocnione słowami przemówienia, jakie wygłosił w Santa Barbara 8 listopada 1997 r., gdy wprost mówił o „grzechu przeciw środowisku naturalnemu” (ang. *environmental sin*). W tekście encykliki *Laudato Si'* papież Franciszek słowami Bartłomieja I precyzuje grzechy przeciwko środowisku, a mianowicie:

⁴¹ Ojciec Święty Franciszek, *Encyklika Laudato Si'*. *W trosce o wspólny dom*, nr 8, s. 9. Por. ECUMENICAL PATRIARCH BARTHOLOMEW I, *Message upon the Day of Prayer for the Protection of Creation* (September 1, 2012), https://www.patriarchate.org/-/patriarchikon-menyumma-epi-te-cortetes-indiktou-2012?inheritRedirect=true&redirect=%2Fenvironment-messages&_101_INSTANCE_QnqPBbQ42NED_languageId=en_US (dostęp: 24.08.2015).

⁴² Tamże.

przyczynianie się do wymierania gatunków, niszczenie różnorodności biologicznej Bożego stworzenia oraz degradację integralności Ziemi poprzez powodowanie zmian klimatycznych, deforestację czy niszczenie mokradeł, a także zanieczyszczenia wody, łądu, powietrza i istot żywych substancjami trującymi. Tego rodzaju zbrodnie przeciw światu naturalnemu (ang. *the natural world*) są grzechem⁴³. Zdaniem Johna Chrystavgisa Patriarcha Bartłomiej jest pierwszym przywódcą religijnym, który ośmielił się poszerzyć pojęcie grzechu poza implikacje indywidualne i społeczne, włączając tzw. „nadużycie w odniesieniu do środowiska” (ang. *environmental abuse*)⁴⁴.

W kolejnym, 9 punkcie *Laudato Si'* zostaje zacytowany fragment przemówienia Bartłomieja I w norweskim Opactwie Utstein z 23 lipca 2003 r. w ramach konferencji dotyczącej Morza Północnego („The North Sea Conference”), która współorganizowana była przez Patriarchat Ekumeniczny i luterkański Kościół Norwegii. Warto przypomnieć, że tematem przewodnim tego wystąpienia była prawda o mocy krzyża Chrystusowego w oparciu o werset z Listu św. Pawła do Kolosan: „Przez Niego [Chrystusa] Bóg zechciał pojednać wszystko z sobą: to, co na ziemi, i to, co w niebiosach, uczyniwszy pokój przez krew Jego krzyża” (Kol 1,20)⁴⁵. Zdaniem Bartłomieja I odniesienie do „krwi krzyża” stanowi jednoznaczne wskazanie ceny wszelkich podjętych wysiłków na rzecz rozwiązania problemów ekologicznych (ang. *environmental problems*) obecnego wieku. „Zielony Patriarcha” podkreśla, że: „Krzyż jest prostym, ostatecznym i absolutnym rozwiązaniem kryzysu ekologicznego. Krzyż przypomina nam o rzeczywistości niepowodzenia człowieka oraz o potrzebie pokuty kosmicznej (ang. *a cosmic repentance*). W celu zmiany naszych postaw i stylów życia, niezbędne jest radykalne zmiana naszych perspektyw i praktyk. Ceną, jaką mamy zapłacić za nasze marnotrawstwo jest samodyscyplina (ang. *self-discipline*). To jest ofiara niesienia krzyża”⁴⁶. „Drzewo krzyża” bowiem objawia nam drogę wyjścia z impasu ekologicznego, dając rozwiązanie polegające na „samozaparcu” (ang. *self-denial*), wyrzeczeniu się egoizmu (ang. *the denial of*

⁴³ OJCIEC ŚWIĘTY FRANCISZEK, *Encyklika Laudato Si'*. *W trosce o wspólny dom*, nr 8, s. 9. Por. ECUMENICAL PATRIARCH BARTHOLOMEW, *Keynote Address at the Santa Barbara Symposium, California, November 1997*, w: *On Earth as in Heaven*, s. 99.

⁴⁴ Tamże, przypis 19.

⁴⁵ W encyklice wątek krzyża został potraktowany bardzo skrótowo. Por. Ojciec Święty Franciszek, *Encyklika Laudato Si'*. *W trosce o wspólny dom* 100, s. 65-66.

⁴⁶ Ecumenical Patriarch Bartholomew, *Keynote Address, North Sea Symposium, Utstein Monastery, Norway, June 23, 2003*, w: *On Earth as in Heaven. Ecological Vision and Initiatives of Ecumenical Patriarch Bartholomew*, s. 200.

selfishness) czy egocentryzmu (ang. *self-centeredness*)⁴⁷. Prawda o mocy krzyża Chrystusowego uzdalnia nas do życia ascetycznego, które polega na dobrowolnym ograniczeniu swoich potrzeb, aby „żyć w harmonii z naszym środowiskiem naturalnym” (ang. *to live in harmony with our environment*)⁴⁸. W streszczeniu nauczania Bartłomieja I z Opactwa Utstei, jakie zostało zawarte w encyklice, nie pojawia się odniesienie do roli i mocy krzyża w poszukiwaniu rozwiązania kryzysu ekologicznego. Szkoda, że ten wątek został w *Laudato Si'* pominięty, gdyż bez odniesienia do krzyża Chrystusowego trudno zaakceptować ideę ascetycznego samoograniczania się jako troski o innych ludzi i środowisko naturalne. Wszak dopiero w świetle krzyża zalecenia „Zielonego Patriarchy”, aby żyć ascetycznie, czyli „uczyć się dawać, a nie po prostu rezygnować” oraz „przechodzić od tego, czego chcę ja, do tego, czego chce Boży świat”, nabierają głębszego znaczenia. W encyklice nie ma również odzwierciedlenia bezpośredniego kontekstu cytowanych pouczeń Bartłomieja I, w ramach którego przedstawione jest skontrastowanie postu jako praktyki korygującej czy też naprawczej do marnotrawstwa (ang. *fasting as corrective to wasting*)⁴⁹. W Kościele prawosławnym post jest bardzo istotnym elementem praktyk ascetycznych. Wierni prawosławni powstrzymują się od pokarmów mlecznych i mięsa przez ponad pół roku. W tradycji chrześcijaństwa wschodniego praktyki postu nie dotyczą jedynie mnichów, którzy ze względu na swe powołanie zmagają się duchowo o wiele intensywniej niż ci, którzy dążą do zbawienia w świecie. W ciągu roku kościelnego praktyka abstynencji od nabiału i mięsa przypada nie tylko na Wielki Post przed uroczystością Zmartwychwstania Pańskiego, ale również na Post Filipowy (katolicki Adwent) przed świętami Bożego Narodzenia, Post Piotrowo-Pawłowy (apostolski) w czerwcu i Post przed świętem Zaśnięcia Bogurodzicy. Oprócz czterech dłuższych okresów postnych zwyczajowo pości się też w środy i piątki, a mnisi dodatkowo w poniedziałki. Ponadto w ciągu roku kościelnego są wyznaczone i inne dni związane z kultem niektórych świętych czy wspomnianiem jakichś szczególnych wydarzeń. W prawosławiu posty nie służą zaprzeczeniu czy wyrzekaniu się świata, lecz są afirmacją „znaczenia i świętości stworzenia materialnego” (ang. *the significance and sacredness of material creation*). Są zatem „drogą do integracji duszy i ciała” i przypominaniem wierzącemu, że „nie samym chlebem żyje człowiek” (Mt 4,4). Z uznania faktu, że „do Pana należy

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ Tamże, s. 201.

⁴⁹ Por. tamże, s. 202-204.

ziemia i to, co ją napełnia”, zdaniem „Zielonego Patriarchy”, powinna wynikać afirmacja, że „materialne stworzenie nie jest pod naszą kontrolą; nie należy go samolubnie eksploatować”, lecz powinno się być za nie wdzięcznym w akcie komunii z Bogiem. Po przybliżeniu kontekstu, w jakim pojawiają się propozycja Bartłomieja I do przejścia „od konsumpcji do poświęcenia, od chciwości do wielkoduszności, od marnotrawstwa do zdolności dzielenia się, do ascezy, która «oznacza uczenie się dawania, a nie po prostu rezygnowania»...” – propozycja wpisana w *Laudato Si'* – zdecydowanie głębszego znaczenia nabiera wyjaśnienie, że „Jest to sposób miłowania polegający na przechodzeniu od tego, czego chcę ja, do tego, czego chce Boży świat. Jest to wyzwolenie od strachu, chciwości i uzależnienia”⁵⁰.

Rozpoczynające 9 punkt encykliki wskazanie, że Bartłomiej „zwrócił uwagę na etyczne i duchowe przyczyny problemów ekologicznych, które zachęcają nas do poszukiwania rozwiązań nie tylko w technice, ale także w przemianie człowieka” zostało dopełnione wizją powołania do „zaakceptowania świata jako sakramentu komunii, jako sposobu współodczuwania z Bogiem i bliźnim w skali globalnej”⁵¹. Ta komunია i wspólnota (gr. κοινωνία [*koinōnia*]) zarazem, będąca tajemnicą (gr. μυστήριον [*mystērion*]) spotkania Boga i człowieka w rzeczywistości stworzonej ma odniesienia do Eucharystii, która „jest pokarmem dla życia świata”⁵². Pojmowanie świata jako „sakramentu komunii” od wielu wieków jest obecne we wschodnio-chrześcijańskiej refleksji nad rzeczywistością stworzenia. Jeśli ofiara Chrystusa przywróciła prawdziwą relację między światem i Stwórcą, to oznacza, że należy pojmować rolę Kościoła w świecie w świetle kapłańskiego aspektu Eucharystii. Kościół bowiem działa w Eucharystii jako kapłan świata, uobecniając kapłańskie działanie Chrystusa – poprzez Jego ofiarę i Jego zmartwychwstanie – co jest szczególnie istotne dla istnienia i przeznaczenia całego świata (a więc życia materialnego, życia duchowego, życia społecznego, itd.). Wszystko zatem, co stanowi tworzywo świata, powinno być odniesione do Boga. W takim ujęciu świat otrzymuje sakramentalne zna-

⁵⁰ OJCIEC ŚWIĘTY FRANCISZEK, *Encyklika Laudato Si'*. *W trosce o wspólny dom*, nr 9, s. 10. Por. ECUMENICAL PATRIARCH BARTHOLOMEW, *Keynote Address, North Sea Symposium, Utstein Monastery, Norway, June 23, 2003*, w: *On Earth as in Heaven*, s. 203: „In the final analysis, and beyond people's perception of fasting and asceticism, fasting is learning to give and not simply to give up. It is learning to share and to connect with others and with the natural world. It is a way of loving, of moving gradually away from what we want to what God's world needs. It is liberation from fear, greed, and compulsion”.

⁵¹ ECUMENICAL PATRIARCH BARTHOLOMEW, *Global Responsibility and Ecological Sustainability: Closing Remarks, Halki Summit, Istanbul (June, 20, 2012)*.

⁵² J.D. ZIZIOULAS, *The Eucharistic Communion and the World*, London: T & T Clark 2011, s. 24.

czenie i przestaje być oddzielony od Kościoła⁵³. Eucharystia, zwana w tradycji chrześcijaństwa wschodniego Boską Liturgią, jest bardzo istotna w ekologicznej i teologicznej wizji Patriarchy. Od samego początku swego posługiwania Bartłomiej I podkreśla wielkie znaczenie pojęcia wspólnota/ komunია (gr. κοινωνία [*koinōnia*]) zarówno w perspektywie eucharystycznej i eklezjalnej, jak i w odniesieniu do kryzysu ekologicznego⁵⁴. Ekologiczna świadomość „Zielonego Patriarchy” zakorzeniona jest w duchowej tradycji ikonograficznej, liturgicznej i ascetycznej. W różnorodny sposób stara się przekazać współczesnemu człowiekowi, że świat stworzony jest częścią naszego zbawienia oraz że będziemy zbawieni wraz ze środowiskiem naturalnym. Z tego właśnie powodu problematyka ekologiczna jest tak bardzo w centrum jego myślenia i działania⁵⁵. Warto w tym miejscu podkreślić, że Patriarcha traktuje swą ekologiczną misję w świecie jako zaangażowanie Patriarchatu Ekumenicznego „w promowanie ogólnoświatowego dialogu i współpracy pośród przedstawicieli różnych dyscyplin nauki i religii, przyczyniające się do globalnej świadomości wartości i zwyczajów odnoszących się etycznych i naukowych zagadnień, wynikających z nadużyć środowiska naturalnego przez ludzkość”⁵⁶.

*

W podsumowaniu należy wskazać, że dwa punkty (8 i 9) encykliki *Laudato Si'*, dowartościowujące wyjątkowy wkład Bartłomieja I w budzenie do odpowiedzialności za świat, są ważnym znakiem czasu na drodze „ku pełnej komunii kościelnej”. Jeśli nas, katolików i prawosławnych, jednoczy już wspólna troska o zachowanie integralności stworzenia oraz o dbałość o naszą planetę, to można mieć nadzieję, że z większą wytrwałością będziemy dążyć do tej jedności, wspólnoty/komunii (gr. κοινωνία [*koinōnia*]), do jakiej powołał nas Chrystus.

⁵³ Por. tamże, s. 33.

⁵⁴ Por. J. CHRYSOAVGIS, *Introduction*, w: *On Earth as in Heaven*, s. 17.

⁵⁵ Tamże, s. 22.

⁵⁶ *A Word of Welcome From His All-Holiness Ecumenical Patriarch Bartholomew*, w: *Sacred Commerce. A Conversation on Environment, Ethics, and Innovation. Halki Summit 2012*, red. J. Chrysavgis, M.L. Goldsmith, Brookline, MA 2014, s. VIII.

BIBLIOGRAFIA

- A Word of Welcome From His All-Holiness Ecumenical Patriarch Bartholomew, w: Sacred Commerce. A Conversation on Environment, Ethics, and Innovation. Halki Summit 2012, ed. by John Chryssavgis, Michele L. Goldsmith th, Brookline, MA 2014, s. VI-IX.
- Address by His All-Holiness Ecumenical Patriarch Bartholomew On Receiving the 2015 Steward of Creation Award (Prinkipos, August 6, 2015), <https://www.patriarchate.org/-/address-by-his-all-holiness-ecumenical-patriarch-bartholomew-on-receiving-the-2015-steward-of-creation-award?inheritRedirect=true> (dostęp: 24.08.2015).
- Aegean Sea 1995, <http://www.rsesymposia.org/more.php?pcatid=50&catid=88> (dostęp: 9.10. 2015).
- Amazon River 2006, <http://www.rsesymposia.org/more.php?catid=62&pcatid=45> (dostęp: 9.10. 2015).
- Arctic Ocean 2007, <http://www.rsesymposia.org/more.php?catid=170&pcatid=162> (dostęp: 9.10. 2015).
- Baltic Sea 2003, <http://www.rsesymposia.org/more.php?pcatid=46&catid=70> (dostęp: 9.10. 2015).
- BELUCO Alexandre, KROEFF DE SOUZA Paulo: Energy at the Junction of the Rivers Negro and Solimões, Contributors of the Amazon River, in the Brazilian Amazon, „International Scholarly Research Notices” Volume 2014 (2014), Article ID 794583, <http://dx.doi.org/10.1155/2014/794583> (dostęp: 9.10.2015).
- CHRYSSAVGIS John: Introduction, w: Cosmic Grace, Humble Prayer. The Ecological Vision of the Green Patriarch Bartholomew, red. John Chryssavgis, Grand Rapids, MI 2009, s. 1-31.
- CHRYSSAVGIS John: Introduction, w: On Earth as in Heaven. Ecological Vision and Initiatives of Ecumenical Patriarch Bartholomew, red. John Chryssavgis, New York, NY 2012, s. 1-22.
- Cosmic Grace, Humble Prayer. The Ecological Vision of the Green Patriarch Bartholomew, red. John Chryssavgis, Grand Rapids, MI 2009.
- CZACZKOWSKA Iga: Pomiędzy potopem a tęczą. Ekumeniczne studium integralności stworzenia, Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL 1998.
- Danube River 1999, <http://www.rsesymposia.org/more.php?pcatid=48&catid=86> (dostęp: 9.10.2015).
- Delta of the Nile & Africa, <http://www.rsesymposia.org/more.php?catid=182&pcatid=181> (dostęp: 9.10.2015).
- Ecumenical Patriarch Bartholomew I Decorated with the Steward of Creation Award, http://www.spc.rs/eng/ecumenical_patriarch_bartholomew_decorated_steward_creation_award (dostęp: 24.08.2015).
- ECUMENICAL PATRIARCH BARTHOLOMEW: Keynote Address, North Sea Symposium, Utstein Monastery, Norway, June 23, 2003, w: On Earth as in Heaven. Ecological Vision and Initiatives of Ecumenical Patriarch Bartholomew, New York, NY 2012, s. 199-204.
- ECUMENICAL PATRIARCH BARTHOLOMEW I: Message upon the Day of Prayer for the Protection of Creation (September 1, 2012), https://www.patriarchate.org/-/patriarchikon-menyma-epi-te-eorte-tes-indiktou-2012?inheritRedirect=true&redirect=%2Fenvironment-messages&_101_INSTANCE_QnqPBbQ42NED_languageId=en_US (dostęp: 24.08.2015).
- HIS ALL HOLINESS ECUMENICAL PATRIARCH BARTHOLOMEW: Encountering the Mystery. Understanding Orthodox Christianity Today, New York, NY 2008.
- In the World, Yet Not of the World. Social and Global Initiatives of Ecumenical Patriarch Bartholomew, red. John Chryssavgis, New York, NY 2010.
- OJCIEC ŚWIĘTY FRANCISZEK: Encyklika Laudato Si'. W trosce o wspólny dom, Kraków 2015.
- PATRIARCH BARTHOLOMEW: Address at the opening of the Black Sea symposium, September 20, 1997, w: Cosmic Grace, Humble Prayer. The Ecological Vision of the Green Patriarch Bartholomew, red. John Chryssavgis, Grand Rapids, MI 2009, s. 174-178.
- PATRIARCH BARTHOLOMEW: Address during the environmental symposium in Santa Barbara, November 8, 1997, w: Cosmic Grace, Humble Prayer. The Ecological Vision of the Green Patriarch Bartholomew, red. John Chryssavgis, Grand Rapids, MI 2009, s. 186-191.

- Patriarch Bartholomew: Address to the Plenary Assembly of the European Parliament in Brussels, September 24, 2008, w: Ecumenical Patriarch Bartholomew, In the World, Yet Not of the World. Social and Global Initiatives of Ecumenical Patriarch Bartholomew, red. John Chryssavgis, New York, NY 2010, s. 160-170.
- Patriarch Bartholomew: Address to the Summit on Religions and Conservation, Atami, Japan, April 5, 1995, w: In the World, Yet Not of the World. Social and Global Initiatives of Ecumenical Patriarch Bartholomew, red. John Chryssavgis, New York, NY 2010, s. 272-280.
- Patriarch Bartholomew: Encyclical for September 1, 2001, w: Cosmic Grace, Humble Prayer. The Ecological Vision of the Green Patriarch Bartholomew, red. John Chryssavgis, Grand Rapids, MI 2009, s. 55-57.
- Patriarch Bartholomew: Introductory Address at the Opening Session of the Third International Symposium: The Danube: A River of Life, Bulgaria, October 17, 1999, w: In the World, Yet Not of the World. Social and Global Initiatives of Ecumenical Patriarch Bartholomew, red. John Chryssavgis, New York, NY 2010, s. 218-221.
- Patriarch Bartholomew: Invited op-ed, "Washington Post", Easter 2008, w: In the World, Yet Not of the World. Social and Global Initiatives of Ecumenical Patriarch Bartholomew, red. John Chryssavgis, New York, NY 2010, s. 125-129.
- Uchwała Senatu Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II z dnia 24 czerwca 2010 r. w sprawie nadania tytułu doktora honoris causa KUL Jego Świątobliwości Bartłomiejowi I, Arcybiskupowi Konstantynopola, Nowego Rzymu i Patriarsze Ekumenicznemu (698/V/1), w: Katolicki Uniwersytet Jana Pawła II, Jego Świątobliwość Bartłomiej I Patriarcha Ekumeniczny – Doktor honoris causa. Lublin 20 sierpnia 2010 r., Lublin 2010, s. 5.
- ZIZIOLAS Jean D.: The Eucharistic Communion and the World, London: T & T Clark 2011.

INSPIRUJĄCY WPŁYW PATRIARCHY BARTŁOMIEJA I NA ENCYKLIKĘ *LAUDATO SI'*

Streszczenie

Patriarcha Ekumeniczny Bartłomiej I podejmuje różnorodne działania na rzecz ochrony środowiska naturalnego. W artykule został ukazany jako hierarcha Kościoła prawosławnego, który w szczególny sposób jest przyjazny wszystkim stworzeniom. Zyskał bowiem w świecie wyjątkową pozycję ze względu na wkład w tworzenie programów ekologicznych, organizowanie panprawosławnych spotkań oraz międzynarodowych sympozjów i interdyscyplinarnych seminariów. Celem tych aktywności jest poszukiwanie rozwiązań najbardziej palących problemów odnoszących się do środowiska naturalnego. Od ponad dwudziestu lat organizuje „zielone sympozja na wodzie”. W tych ważnych spotkaniach uczestniczą wierni prawosławni oraz wierni innych Kościołów chrześcijańskich, a także naukowcy, ekologowie, dziennikarze i politycy. Celem tych interdyscyplinarnych sympozjów jest poszukiwanie możliwych działań, aby świat, w którym żyjemy, ocalał dla przyszłych pokoleń. Istotną zasługą Patriarchy Bartłomieja jest również nawoływanie do bliższej relacji między naukami ścisłymi a teologią. Papież Franciszek w encyklice *Laudato Si'* z uznaniem docenia różnorodne formy aktywności ekologicznych „Zielonego Patriarchy”, a także odnosi się do podejmowanych przezeń problemów związanych z ochroną środowiska naturalnego. Wydaje się więc zasadnym twierdzenie, że różnorodne działania Patriarchy Ekumenicznego Bartłomieja I miały inspirujący wpływ na powstanie ekologicznej encykliki Kościoła rzymskokatolickiego.

Słowa kluczowe: Patriarcha Bartłomiej I; „Zielony Patriarcha”; papież Franciszek; encyklika *Laudato Si'*; środowisko naturalne; ekologia; „zielone sympozja na wodzie”; ekumenizm.